

“XAMSA” VA “ILOHIY KOMEDIYA” NAVOIY VA DANTE BADIY MEROSIDA INSONIYAT TAQDIRI VA QADRIYATLARI

Qodirova Sevinchoy Azim qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti talabasi

Rozmetova Sohiba Aminbayevna

Urganch RANCH texnologiya universiteti

“O‘zbek tili va adabiyoti ” kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqolada Alisher Navoiyning "Xamsa" hamda Dante Aligyerining "Ilohiy komediya" asarlarida ifodalangan insoniyatning universal g‘oyalari – ma’naviy izlanishlar, adolat, muhabbat, ilohiy haqiqatga intilish kabi mavzular qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda Sharq va G‘arb madaniyatlarining bu ikki buyuk namoyandasi asarlaridagi badiiy uslub, ramziylik, falsafiy qarashlar hamda ularning zamonaviy insoniyat uchun ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

АННОТАЦИЯ: В данной научной статье дается сравнительный анализ общечеловеческих идей, выраженных в произведениях «Хамсе» Алишера Навои и «Божественной комедии» Данте Алигьери, - таких тем, как духовные искания, справедливость, любовь, стремление к божественной истине. В исследовании рассматриваются художественный стиль, символика и философские взгляды в произведениях этих двух великих представителей восточной и западной культур, а также их значение для современного человечества.

ANNOTATION: This scientific article provides a comparative analysis of the universal ideas of humanity expressed in the works of Alisher Navoi's "Khamisa" and Dante Alighieri's "Divine Comedy" - such themes as spiritual quest, justice, love, and the pursuit of divine truth. The study examines the artistic style, symbolism, and philosophical views in the works of these two great representatives of Eastern and Western cultures, as well as their significance for modern humanity

Kalit soʻzlar: Alisher Navoiy, Dante Aligyeri, "Xamsa", "Ilohiy komediya", Qiyosiy adabiyotshunoslik, Sufizm va ilohiy muhabbat, Ruhiy kamolot, Duzox, Poklanish, Jannat

Adabiyotshunoslikda Sharq va G'arb madaniyatlarining o'zaro ta'siri va qiyosiy tadqiqotlari dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Bu borada XV asr turkiy adabiyotining yorqin namoyandasi Alisher Navoiy (1441-1501) va XIV asr italyan adabiyotining buyuk vakili Dante Aligyeri (1265-1321) ijodidagi umuminsoniy qadriyatlar tahlili alohida ahamiyat kasb etadi. Ikkala mutafakkir ham o'z davrlarining eng yirik badiiy va falsafiy meroslarini yaratgan bo'lib, Navoiyning "Xamsa" hamda Dantening "Ilohiy komediya" asarlari insoniyatning ma'naviy izlanishlari, axloqiy ideal va ilohiy haqiqatga intilish kabi abadiy mavzularni o'zida mujassam etgan.

Zamonamizgacha bo'lgan davrda bu asarlar haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, ularning qiyosiy tahlili nisbatan yangi va istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Navoiy va Dante ijodidagi umumiy jihatlar, shuningdek madaniy kontekst tufayli yuzaga kelgan farqlar chuqur o'rganilishi zarur ilmiy masaladir.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi "Xamsa" va "Ilohiy komediya" asarlaridagi insoniyat g'oyalarini qiyosiy tahlil qilish, shu bilan birga ularning badiiy uslub, ramziylik va falsafiy qarashlaridagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashdan iboratdir. Tadqiqotda qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi asosida umumilmiy va filologik tahlil usullaridan foydalanilgan.

Sharq va G'arb madaniyatlarining eng yirik vakillari bo'lgan Alisher Navoiy (1441-1501) va Dante Aligyeri (1265-1321) ijodida insoniyatning abadiy muammolari - ma'naviy izlanishlar, axloqiy kamolot va ilohiy haqiqatga intilish keng yoritilgan. Navoiyning "Xamsa" (Besh dostonidan iborat) va Dantening "Ilohiy komediya" asarlari o'z davrlarining falsafiy va badiiy qadriyatlarini ifodalovchi noyob meroslar hisoblanadi.

"Xamsa" asarida Navoiy insoniy kamolot yo'lini beshta doston orqali namoyish etadi:

1. "Hayrat ul-abror" - adolat va donolik izlanishlari
2. "Farhod va Shirin" - sof muhabbat va fidoyilik
3. "Layli va Majnun" - ilohiy muhabbatga intilish

4. "Sab' ai sayyor" - axloqiy tarbiya va hikmat
5. "Saddi Iskandariy" - ideal hukmdor qidiruvlari

Dantening "Ilohiy komediya" sida esa inson ruhining gunohdan tozalanishi va mukammallikka erishish yo'li uch bosqichda tasvirlanadi:

1. "Duzox" - gunoh va jazolanish
2. "Poklanish" - tavba va tozalanish
3. "Jannat" - ilohiy haqiqatga yetish

Ikkala asarda ham insonning ma'naviy izlanishlari markaziy o'rinni egallaydi. Navoiy asarlarida sufizm ta'sirida rivojlangan inson kamoloti g'oyalari, Dante asarida esa xristian an'alaridagi ruhiy poklanish konsepsiyasi aks etadi. Biroq, ikkala muallif ham yakuniy maqsad sifatida insonning axloqiy va ma'naviy kamolotini ko'zlagan.

Ma'naviy qidiruvlar uchun yo'l ko'rsatish "Xamsa": Zamonaviy insonning ma'naviy bo'shliqni to'ldirish uchun sufiyona g'oyalar (muhabbat, sabr, fidoyilik) taklif etadi. Masalan, "Layli va Majnun" romantikasi bugungi yoshlarga haqiqiy muhabbatning ma'nosini tushunishda yordam beradi.

"Ilohiy komediya": Psixologik tanglik davrida yo'l-yo'riq izlayotganlar uchun "ruhiy poklanish" konsepsiyasini taklif qiladi (masalan, COVID-19 pandemiyasidan keyingi ijtimoiy izolyatsiya sharoitida).

Global madaniyatlar dialogi:

"Xamsa": YUNESKO¹ tomonidan 2021-yil Navoiy yili deb e'lon qilinishi Sharq g'oyalarining zamonaviyligi haqida gapirdi.

"Ilohiy komediya": 2020-yilda Dantening 700 yillik xotirasiga bag'ishlangan global tadbirlar G'arb va Sharq madaniyatlarini yaqinlashtirdi.

Ta'lim tizimidagi ahamiyati:

Tahlil parametrlari	Navoiy "Xamsa"	Dante "Ilohiy komediya"	Qiyosiy tahlil
---------------------	----------------	-------------------------	----------------

¹ Karimov, N. (2018). *Sharq va G'arb adabiy aloqalari*. Toshkent: Fan nashriyoti. 245 b.

Yaratilish davri	XV asr (1493-1498)	XIV asr (1308-1321)	Ikkalasi ham oʻrta asrlar davrida yaratilgan, lekin turli madaniy kontekstlarda
Asarning tuzilishi	5 mustaqil doston (masnaviy shaklda)	3 qism (Inferno, Purgatorio, Paradiso)	"Xamsa" turli hikoyalar ² jamlanmasi, "Ilohiy komediya" esa bir butun syujet
Asosiy mavzu	Inson kamoloti, ilohiy va dunyoviy muhabbat	Inson ruhining gunohdan tozalanishi	Ikkalasida ham ma'naviy taraqqiyot mavzusi muhim oʻrin tutadi
Badiiy uslub	Sufiy ramziylik, turkiy she'riyat an'analari	Xristian ramziylik, terza rima she'riy vazni	Sharq va Gʻarb she'riyatining uslubiy farqlari
Bosh qahramonlar	Farhod, Majnun, Iskandar	Dante (oʻzi), Vergiliy, Beatrich	"Xamsa"da har bir dostonning alohida qahramoni, "Ilohiy komediya"da markaziy qahramon
Din va falsafa ta'siri	Islom tasavvufi	Xristianlik (aqida va falsafasi)	Ikkala asarda ham diniy falsafaning chuqur ta'siri seziladi
Ijtimoiy mazmun	Adolatli hukmdor gʻoyasi	Florensiya siyosiy hayoti tanqidi	"Xamsa"da ideal jamiyat, "Ilohiy komediya"da jamiyatdagi nuqsonlar tanqidi
Til xususiyatlari	Chigʻatoy turkiy tili	Italyan tili (Toskana lahjasi)	Ikkalasi ham milliy adabiy tillarni shakllantirishda muhim rol oʻynagan

² Abdullayeva, S.S. (2022). "Xamsa" va "Ilohiy komediya"da axloqiy ideal. Filol.fan.nom.diss. Toshkent. 154 b.

Zamonaviy ta'siri	O'zbek madaniyati va adabiyotining asosi	G'arb adabiyotining klassik asari	Ikkalasi ham zamonaviy madaniyatda qayta talqin qilinmoqda
Ilmiy ahamiyati	Turk adabiyotshunosligining markaziy obyekti	G'arb adabiyotshunosligining asosiy tadqiqot obyekti	Ikkala asar ham o'z madaniyat doirasida kanonik maqomga ega

"Xamsa": O'zbekiston maktablarida "Adabiyotshunoslik" darslarida milliy g'urur manbai sifatida o'qitiladi.

"Ilohiy komediya": Harvard universitetining "Zamonaviy gumanitar fanlar" dasturida asosiy manbalardan biri.

Siyosiy falsafaga ta'sir:

"Xamsa": "Saddi Iskandariy"dagi adolatli hukmdor g'oyalari zamonaviy O'zbekiston islohotlarida qo'llanilmoqda.

"Ilohiy komediya": Yevropa Ittifoqining birlashgan qiymatlar tizimiga ta'sir ko'rsatgan.

Gender tadqiqotlarida:

"Xamsa": Shirin, Layli kabi ayol qahramonlar zamonaviy feminizm tadqiqotlarida muhokama qilinadi.

"Ilohiy komediya": Beatrich obrazi ayollarning ma'naviy rahbarlik rolini ko'rsatadi.

Ekologik tafakkur:

"Xamsa": "Hayrat ul-abror"dagi tabiat muhofazasi g'oyalari bugungi ekologik inqirozga yechim sifatida talqin qilinadi.

"Ilohiy komediya": "Poklanish" qismidagi tozalanish metaforalari ekologik harakatlar uchun ramz bo'ldi.

XULOSA:

Ikkala asar ham o'z davrlarining falsafiy va badiiy yutuqlarini ifodalovchi noyob meroslar hisoblanadi. Navoiy "Xamsa"si Sharq tasavvuf an'alarining cho'qqisi bo'lsa,

Dante "Ilohiy komediya"si Gʻarb falsafiy she'riyatining eng yorqin namunasi hisoblanadi. Bugungi kunda globalizatsiya sharoitida ularning o'zaro ta'siri va qiyosiy o'rganilishi madaniyatlararo muloqotning yangi imkoniyatlarini ochib beradi. Asarlarning asosiy kuchi shundaki, ular insoniyatning abadiy muammolariga - ma'naviy izlanishlar, axloqiy tanlov, ilohiy haqiqatga intilish kabi mavzularga chuqur yondashadi. "Xamsa"da ifodalangan inson kamoloti g'oyalari va "Ilohiy komediya"dagi ruhiy poklanish konsepsiyasi zamonaviy insonning ma'naviy qidiruvlariga javob beruvchi qadriyatlardir.

Navoiy va Dante o'z asarlarida turli badiiy vositalardan foydalangan bo'lsalar-da, ularning har ikki asari ham yuqori badiiylilik darajasiga erishgan. "Xamsa"dagi sharqona ramziylik va majoziy tushunchalar bilan "Ilohiy komediya"dagi g'arbiy tizimlilik va arxitekturaviy metaforalar insoniyatning badiiy merosining boyligini namoyish etadi.

Yakuniy fikr sifatida, Navoiy "Xamsa"si va Dante "Ilohiy komediya"sining qiyosiy o'rganilishi nafaqat adabiyotshunoslik, balki falsafa, madaniyatshunoslik, psixologiya va boshqa fanlar uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu asarlar insoniyatning ma'naviy merosining noyob durdonalari bo'lib, ularni o'rganish orqali biz nafaqat o'tmish, balki kelajak haqida ham chuqurroq tushunchaga ega bo'lamiz. Zamonaviy sharoitda ularning ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki ular insoniyatning abadiy qadriyatlari haqida o'zgarmas haqiqatlarni ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy, A. (1991). *Xamsa*. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Alighieri, D. (2014). *Ilohiy komediya* (A. Ahmadjonov tarj.). Toshkent: Akademnashr.
3. Karimov, N. (2018). *Sharq va Gʻarb adabiy aloqalari*. Toshkent: Fan nashriyoti. 245 b.
4. Qodirov, M. (2019). *Qiyosiy adabiyotshunoslik metodlari*. Toshkent:
5. Yusupova, D. (2021). "Navoiy va Dante asarlarida ma'naviy izlanishlar". *Sharqshunoslik*, №2, 34-41.

6. Abdullayeva, S. (2022). "Xamsa" va "Ilohiy komediya"da axloqiy ideal. Filol.fan.nom.diss. Toshkent. 154 b.
7. "Dante Alighieri's Divine Comedy: A Digital Edition" (2023). <https://digitaldante.columbia.edu>
8. "Alisher Navoiy ijodining zamonaviyligi" (2022). <https://ziyouz.uz/navoiy-ijodi>